

Beteckning: _____

Institutionen för utbildningsvetenskap

Sju om Sex

En undersökning om vilka faktorer som påverkar ett arbetslags
möjligheter att genomföra en framgångsrik sexualkunskap

*Mick Hellgren
December 2000*

Examensarbete B, 5 poäng
Religionsvetenskap

**Vetenskaplig grundkurs och examensarbete B
Handledare: Stefan Myrgård**

Abstract

Detta examensarbete handlar om vilka ramfaktorer som avgör hur undervisningen i skolan går till. Den utgår från verksamheten kring området sexualkunskap som nyligen behandlats i Skolverkets nationella kvalitetsgranskning 1999 *Arbetet mot mobbning och annan kränkande behandling* samt *Undervisningen om sex och samlevnad*, där Skolverket lyfte fram ett antal punkter som skolan måste arbeta mer kring.

Min undersökning utgår främst från sex intervjuer, två lärarstuderande samt fyra arbetande pedagoger och utifrån styrdokumenterna Lgr 80, Lpo 94 samt Skolverkets rapport. Sexualundervisningen går främst till utifrån barnens frågor och de lokala målen. Ofta skapar pedagogen ett samtalsforum där det är just elevernas frågor som styr vad som tas upp. I det aktuella arbetslaget är relationen till ämnet gott, något som ansågs vara avgörande för framgången med verksamhetsområdet. De brister som finns inom sexualkunskapen är bland annat bristen på samverkan mellan lärare, styrningen från ledningsgrupp och rektor samt samverkan över ämnesgränserna.

Innehållsförteckning

1	Inledning	4
1.1	Syfte	5
1.2	Huvudfrågeställning	5
2	Bakgrund	6
2.1	Ämnets historik	6
2.2	Lgr 80	7
2.3	Lpo 94	8
2.3.1	Rektorns ansvar	9
2.4	Skolverkets rapport	10
3	Metod	10
3.1	Intervjuer	11
3.2	Metodkritik	12
4	Intervjuer	13
4.1.1	Intervju med lärare A	13
4.1.2	Intervju med lärare B	14
4.1.3	Intervju med lärare C	15
4.1.4	Intervju med lärare D	16
4.2	Intervju med lärarstuderande	17
4.2.1	Intervju av lärarstuderande E	17
4.2.2	Intervju av lärarstuderande F	18
5	Referat av intervjuer med pedagoger A till F	20
5.1.1	Innehållet	20
5.1.2	Elevinflytandet	20
5.1.3	Samverkan	21
5.1.4	Målen och utvärderingarna	21
5.1.5	Relationen till ämnet	22
5.1.6	Framtiden och ambitionerna	22
5.2	Slutdiskussion	23
5.2.1	Arbetslagets funktion och samverkan	23
5.2.2	Rektors inflytande	24
5.2.3	Högskolans inflytande	24
5.2.4	Styrdokumentens innehåll	25
5.2.5	Verksamhetens innehåll	26
5.2.6	Skolverkets rapport	27
5.2.7	Pedagogerna och relationerna	28
5.2.8	Framtiden	29
6	Avslutning	31

1. Inledning

I skuggan av den revolverande samhällssituationen lever vi våra liv och utbildar oss till lärare. Under ett historiskt sett kort tid har vi genomgått stora förändringar på alla nivåer. Lokalt sker det stora förändringar på arbetsmarknaden som blivit arbetsgivarens marknad. Media får ett allt större inflytande på vår tillvaro och saknar inga medel att öka sitt grepp om de potentiella kunderna. Den del av samhällssituationen som det här arbetet kommer att handla om är våra barns och ungdomars möjligheter att bemöta de sexuella influenser de möter under sin skoltid. En till stor del mediaskapad situation där gruppvåldtäkter verkar avlösa varandra och där *hora* blivit vardagsjargong på skolgården. Skolans ansvar ifrågasätts nästan dagligen även om skulden delas av porrindustrin och media i allmänhet.

Barnen tillbringar större delen av sina dagar i skolan eller i anslutning till den, på fritids eller liknande. Det är här de socialiseras in i deras framtida medborgarroll. De möter många pedagogiskt bildade, medvetna vuxna som mer eller mindre står till deras förfogande och det är här de kan bilda fruktbar relationer med både vuxna och barn. Det är samtidigt här som de möter värderingar som barnen inte möter i den egna familjekonstellationen. Våra barn möter nya värderingar hos sina vänner, på Internet och från filmer. Många värderingar är bra och för dem framåt. Några är mindre bra och riskerar att hämma dem eller leda in barnen på smala, vanskliga vägar. För att barnen ska kunna värdera dessa nya influenser så måste de få tillfälle att pröva dem mot någon eller något. Det mest naturliga forumet blir kompisgruppen för att sedan följas av skolan och hemmet. Som pedagog är det viktigt att man då tar barnens frågor på stort allvar och bemöter dem med respekt. Det är dessutom viktigt att man överhuvudtaget befattar sig med frågor som faktiskt rör deras tillvaro. Saker de är intresserade av och engagerade i. Som relationer och sex, som är väldigt centralt för många av barnen, precis som för oss vuxna. Hur tar vi då tillvara på dessa tillfällen på skolan?

Under praktiken vårterminen år 2000 fick jag en möjlighet att möta många olika aspekter av elevernas tillvaro. Däribland sexualkunskapen. Förväntningarna på detta ämnesområde var naturligtvis höga. För det första var det den egna ungdomens nyfikenhet som plötsligt flöt upp till ytan igen efter många års slummer. För det andra var det förväntningarna som utbildningen har gett oss, är undervisningen förändrad - förbättrad? Har skolan gått ifrån rodnadens biologi ännu? Vad kan då den nya skolans vision för sexualkunskapen vara? Även om jag hade höga förväntningar på vad som skulle komma dämpade jag mig med mina egna minnen från sexualkunskapen. Jag minns en tecknad film om spermies väg till livmodern och ägget. Glimtar av overheadbilder av en penis i genomskärning blixtrar även förbi. Leende tänker jag: *Det kan bara ha blivit bättre!*

Ökad kunskap medför att tabugränsor successivt raderas. Barn och ungdomar vet idag mer och är frimodigare när det gäller att berätta. Samtidigt finns det tecken på ökad misär hos en mindre, men växande grupp utsatta barn i det svenska samhället.¹

Verkligheten visar sitt ironiska leende. En overheadbild på en erigerad penis i genomskärning lyser upp den annars mörka biologisalen. Svällkroppar, bitestiklar, testiklar, sädesledare, förhud, ollon, erogen zon, yttre blygdläppar, slidsekret, klitoris, orgasm och spermier, anteckna nu, för det kommer på provet. Samma rodnande biologiska sexualkunskap. Som motvikt till detta har barnen porrens beskrivningar av ett lyckat samlag med tillhörande sprutande penisar. Vart landar dessa barn?

¹ Bris rapporten, Samtalen 1999, s 13

Föreställningen att det i vår tid i Västeuropa eller USA skulle vara möjligt att undanhålla barn och ungdom en tidig, mycket avancerad sexualkunskap är orealistiskt. De stöter ständigt på informationer av detta slag, vederhäftiga och ovederhäftiga, i ord och bild. Skolan kan då inte undandra sig uppgiften att söka komplettera, korrigera, systematisera och fördjupa dessa högst blandade och ofta förvirrade kunskaper.²

Är det till och med så att de flesta skolor redan är ett konstruktivt forum där samlevnadsfrågor diskuteras i förtroende individ till individ? Om det inte är så, vad är det som behöver förändras? Kanske är det så att skolans kunskapsmonopol har brutits och att barnen plötsligt vet för mycket?

1.1 Syfte

Syftet med denna undersökning är att genom samtal med pedagoger lyfta fram vilka faktorer som påverkar deras undervisning främst i ämnet sexualkunskap och samlevnad. Faktorer som det kringliggande samhället, styrdokument, arbetslaget, kollegor, samverkan, arbetsledning, utbildningen och den egna relationen till lärande kommer att behandlas för att nå närmare sanningen.

Ett delsyfte är även att visa på hur vilken roll och vilka påverkansmöjligheter lärarutbildningen har i de framtida pedagogernas yrkesutövning.

1.2 Huvudfrågeställning

Vilka faktorer skapar tillsammans arbetslagets förutsättningar att lösa frågan om skapandet av ett gott forum för barnens, ungdomarnas och elevernas sexualitet?

² SOU 1974:59, s 372

2. Bakgrund

I kapitlet som följer har jag som ambition att lyfta fram några av de faktorer som har skapat och som påverkar vår sexualkunskap i skolorna idag. Tyngdpunkten ligger på det styrdokument som gäller, Lpo 94, och ett som finns färskt i många människors minnen, Lgr 80. Dessa är och har varit de dokument som har drivit undervisningen framåt och är därför viktiga att behandla.

2.1 Ämnets historik

Skolan har alltid fungerat som en informationscentral för staten - ett medium för information och påverkan. Så även inom den spirande sexualiteten hos de framtida medborgarna. Detta har blivit tydligt vid flera tillfällen då staten och de lärda ansett det nödvändigt med en tillrättavisning eller uppmaning. I slutet av artonhundratalet och början av nittonhundratalet härjades riket av könssjukdomar av olika karaktärer vilket naturligtvis innebar ett konkret problem som på något sätt skulle avväjas.

Kvinnan behövde därför skyddas mot sexuella angrepp från mannen. Hon blev bättre rustad att möta faran om hon fick kännedom om befruktningmekanismen och därigenom insikt i hur stor risken för graviditet är. Om hon kände till de veneriska sjukdomarna, deras smittovägar och riskerna för avkomman, kunde hon ytterligare stärkas i sitt motstånd. Risken att sexuella instinkter skulle uppväckas genom för tidig upplysning ansågs vara liten hos henne men stor hos mannen. Det var därför främst kvinnan som måste påta sig ansvaret att upprätthålla sexualmoralen. Mannen betraktades som lägre stående på detta område - vilket ledde till att särskilt starka varningar och förmaningar böra riktas till honom - men inte upplysningar som kunde leda hans fantasi på villovägar.³

Det var främst på flickskolorna som denna form av undervisning gick till, för de blivande mammorna i en strikt biologisk anda, männen var ännu inte mogna att möta den våldsamma sexualdriften. Det var ännu inte aktuellt med en obligatorisk sexualundervisning, en sådan skulle inte dyka upp förrän 1956. Preventivmedel och sexualitet var fortfarande ingenting som man ansågs kunde förse ungdomen med utan försiktighet, vilket naturligtvis gav effekter i undervisningen.

Under trettioalet gav en annan problematik upphov till förslag till förändringar inom utbildningsväsendet. Det låga barnafödandet uppfattades som ett allvarligt problem av regeringen och den nya tidens anda blev att hylla ett tidigt familjebildande samt att upplysa om de preventiva alternativ som fanns för männen. Genom detta skulle männen kunna tillfredsställa sina behov inom familjen och vara en god familjefar och försörjare. På detta sätt skulle barnafödandet öka och Sveriges framtid säkras.⁴

Attityden till sexualundervisning i skolan blir alltmer öppen och en sexualpolitik börjar ta form. Den första officiella handledningen för skolan publiceras 1945.⁵ I denna handledning framgår det att man inte ska moralisera över ”vuxnas föräktenskapliga samliv”.⁶ Överhuvudtaget så har de moraliserande tillrättavisningarna minskat och ersatts av mer allmänna formuleringar. Skolan går alltså från förmaningar och mot information. Andan i styrdokumentet som publiceras under fyrtio- och femtioalet är att sexualiteten måste begränsas och tyglas.

³ SOU 1974:59, s 81

⁴ Skolverkets rapport, s 45

⁵ Ibid., s 45

⁶ SOU 1974:59, s 109

Långsamt och inte utan motstånd växer den syn vi har på sexualundervisningen idag fram. 1974 kommer SOU 1974:59 som är ett betänkande och ett förslag till ny lärarhandledning i ämnet. Nu dyker samlevnadsundervisning upp som ett vedertaget och positivt begrepp vid sidan av sexualundervisningen. SOU 1974:59 innebar att ett statligt styrdokument mjukade upp synen på många aspekter av den tidigare så tabubelagda undervisningen. Homosexualitet och föräktenskapliga förhållanden fick ökad acceptans och nya preventivmetoder lyftes fram och behandlades positivt. Bemötandet av medias inflytande på våra barn och ungdomar tas upp vid flera tillfällen.

I vilken utsträckning detta massmedieflöde verkligen bidrar till att göra människor odugliga till en fungerande gemenskap är okänt. Ställt utom allt tvivel är dock att hem och skola - och massmedier - behöver göra största möjliga insats för att förmedla en annan verklighetsbild och andra värderingar.

Redan 1974 lyfter man alltså fram vikten av att bemöta media i en större utsträckning. Det handlade om att skapa en motvikt de förhållanden som barnen mötte utanför hemmet och skolans forum. Hur ser vi idag, från nästa årtusende, tillbaka på det relativt oskuldsfulla och svårtillgängliga mediautbud som rådde under tiden för den omfattande undersökningen - och har skolan förändras för att bemöta den nya tiden?

2.2 Lgr 80 med fokus på ämnet sexualkunskap och samlevnad

I Lgr 80 var skolans uppgift tydlig. Uppgiften var att fostra barnen till dugliga, ansvars-kännande samhällsmedborgare. Utifrån ett sexual- och samlevnadsperspektiv innebar det följande, inom ramen för hemkunskapen skulle barnen lära sig vikten av jämställdhet i hemmet. Det var viktigt att planera sysslorna i hemmet utifrån de olika individernas förutsättningar, fördela uppgifterna, samarbeta samt att ta ansvar.⁷

Inom de naturorienterande ämnena låg fokus på det biologiska:

Undervisningen skall leda till att eleverna lär sig hur människokroppen fungerar. Den skall ge en överblick över olika hälsoproblem bl a rörande arbetsmiljö och beroendeframkallande medel. Eleverna skall på så sätt få kunskap om olika hälsorisker samt om hur man bygger upp och bevarar sin hälsa. De skall aktivt uppmuntras att arbeta för hälsofrämjande vanor, t ex i fråga om alkohol, narkotika och tobak, både när det gäller dem själva och andra.⁸

Under de samhällsorienterande ämnena så lägger man fram riktlinjer och mål enligt nedan.

Undervisningen skall bidra till att eleverna får ökad förståelse för andra människor och deras villkor som en grund för vilja till jämlikhet och solidaritet. De skall lära känna vad som format och formar människors liv.⁹

I figur 1 jämförs målen i naturorientering samt samhällsorientering som de återfinns i Lgr 80. Även om målen är öppet formulerade så finns det en tydlig styrning mot vad staten anser det nödvändigt att skolan förmedlar till ungdomarna.

⁷ Lgr 80, s 89

⁸ Lgr 80, s 114

⁹ Lgr 80, s 120

Lgr 80	Naturorientering	Samhällsorientering
Lågstadiet	Fortplantning, födelse, åldrandet och död. Känslor och konflikter behandlas i aktuella situationer.	Relationer till andra. Att vara ensam och i grupp. Samlevnadsfrågor. Att motverka mobbning.
Mellanstadiet	Fortplantning, födelse, åldrandet och död. Om människors utveckling, företrädesvis under barn- och ungdomsåren. Sexual- och samlevnadsundervisningen belyses mot bakgrund av olika uppfattningar i klassen. Något om ärftligheten hos människan.	Relationer till andra. Enligt vad som anges för lågstadiet. Olika roller. Att motverka mobbning.
Högstadiet	Fortplantning, födelse, åldrandet och död. Samlevnads- och sexualfrågor. Arv - miljö. Utveckling av beteenden och social organisation. Könsroller. Friskvård, hygien och smittorisker	Relationer till andra. Enligt av som anges för låg- och mellanstadiet. Särskild tyngdpunkt på samlevnads- och sexualfrågor samt könsrollsfrågor. Konfliktbearbetning och konfliktslösnig på individ-, grupp- och samhällsnivå.

Figur 1

Inom ämnet religionskunskap nämns även sexualiteten. Här omnämns den med termen sexualetik. Vilka former av sex som är tillåtna i samhället eller kulturen, varför man har sex och till viss del, med vem. Religionskunskapen var tänkt att fungera som ett samtalsforum där man kunde diskutera frågor av högre kvalitet. Livsåskådning, filosofi och religion. Frågorna med de många svaren. Undervisningen skulle utgå ifrån elevernas egna erfarenheter, aktuella händelser och företeelser men även behandla bibeln, kyrkokunskap, religionshistoria och livsåskådningar som marxism och humanism.¹⁰

Det finns fortfarande en klar uppdelning mellan ämnesområdena vad gäller ämnet, men de överlappar varandra och medger ett närmare samarbete och tematiserat arbetssätt. Målen är tydligt ställda och skolan har en klart definierad uppgift här, på samma sätt som så mycket annat i Lgr 80. Om ramarna är givna behöver man inte pröva vart gränserna går, eller tvivla på vilka krav som ställs på pedagogen i skolan av samhället vi alla ska ingå i. Samtidigt kan man tycka att ett alltför styrt innehåll minskar pedagogens möjligheter till att skapa en verksamhet som är förankrad bland ungdomarna, beroende på aktuell problematik i samhället eller i skolan.

2.3 Lpo 94

Lpo 94 är ett mer generellt formulerat styrdokument än sin föregångare med både för och nackdelar. Det finns övergripande perspektiv som ska ingå i all undervisning. Dessa är historiska, miljö-, internationella, samt det etiska perspektivet. All undervisning ska sedan vila på den demokratiska grunden. Hur behandlar då Lpo 94 det kniviga sexuella perspektivet? Under kursplaner och betygskriterier kan man läsa följande vad gäller målen för grundskolan.

Biologi

Eleverna skall få möjlighet att, utifrån perspektivet att ta ansvar för sig själva och andra, diskutera kärlek, sexualitet och samlevnad. Frågor om homosexualitet skall få en saklig belysning i undervisningen. Varje elev skall också tillägna sig kunskap om könsorganens byggnad och funktion, om

¹⁰ Lgr 80, s 128

befruktning, olika preventivmetoder och deras möjligheter och begränsningar samt om sexuellt överförbar smitta och hur den sprids.¹¹

Lpo 94	Biologi	Samhällskunskap
I slutet av femte skolåret.	Ha elementär kunskap om människans fortplantning, födelse, Åldrande och död.	
I slutet av nionde skolåret.	Ha kunskap om vad befruktning innebär, veta något om det genetiska arvet samt ha kunskap om sexuallivets biologi, om preventivmetoder och sexuellt överförbar smitta. Känna till grunddragen i livets utveckling samt betydelsen av biologisk mångfald.	Känna till grundläggande mänskliga rättigheter och skyldigheter och demokratiska friheter (...) Kunna reflektera över människors livsmönster och hur dessa skiftar utifrån t.ex. kön samt social och kulturell bakgrund.

Figur 2

Vid en jämförelse med Lgr 80 (figur 1) ser vi tydligt hur målen har förändrats i Lpo 94 (figur 2). Sexualkunskapen och samlevnaden har nästan helt lyfts ur samhällskunskapen i det senare styrdokumentet tycks det. Ämnet har återigen förpassats till biologin där det reglerade innehållet har minskat till förmån för pedagogens frihet att välja stoffet själv. Under biologi delen i Lpo 94 har innehållets fokus lagts på de rent biologiska perspektiven, även om genom de vaga ramarna gjorts möjligt för pedagogen att lägga det som denna önskar.

Under samhällskunskapen har istället större vikt lagts på de grundläggande demokratiska värderingarna. Dessa värderingar, om de slår väl ut, påverkar naturligtvis hur ungdomarna kommer att agera i framtiden i deras relationer till andra. *Men*. I relation till de övriga målen i Lpo 94 framgår det tydligt att det ligger en fokus på det globala, internationella perspektivet. Det är makrodemokratiska begrepp som skall göras tydliga - inte den mellan dig och mig första hand.

2.3.1 Rektorns ansvar

Sexualkunskapen och samlevnaden återfinns även i rektorns ansvar. Här hamnar området tillsammans med områdena *tobak, alkohol narkotika och andra droger*.

Som pedagogisk ledare och chef för lärarna och övrig personal i skolan har rektorn det övergripande ansvaret för att verksamheten som helhet riktas in på att nå de nationella målen. (...) Rektorn har ansvaret för skolans resultat och har därvid, inom givna ramar, ett särskilt ansvar för:
(...)

Ansvar för att ämnesövergripande kunskapsområden integreras i undervisningen i olika ämnen. Sådana ämnen är exempelvis miljö, trafik, jämställdhet, konsumentfrågor, sex och samlevnad samt riskerna med tobak, alkohol, narkotika och andra droger.¹²

Det blir därför intressant att ta reda på hur detta ansvar uppfylls ute på skolan, och om rektorn har ett reellt inflytande på vad som sker bakom dörrarna i dagens skola.

¹¹ Lpo 94, s 10

¹² Lpo 94

2.4 Skolverkets rapport

Under 1999 har skolverket på regeringens uppdrag granskat hur undervisningen om sex och samlevnad ser ut i 83 skolor i 20 kommuner. Syftet med undersökningen var att kontrollera och redovisa skolans resultat utifrån de nationella målen samt att stödja kvalitetsutvecklingen lokalt.¹³ Utifrån resultaten av den rapporten valde Skolverket att dela in de undersökta skolorna på en tregradig skala.

Grupp ett

På skolor med en rik och varierad sex- och samlevnadsundervisning (grupp 1) uppfyller rektorn sitt ansvar för att den integreras i olika ämnen, alla får sex och samlevnadsundervisning och skolan har tydligt nedskrivna mål för sin undervisning. Undervisningen är varierad och eleven möter olika arbetssätt som skapar sammanhang och där samtal ingår. Läraren utgår från elevernas behov. Både flickor och pojkar uppmärksammas. Hänsyn har också tagits till skolornas inlärningsklimat som helhet och i vad mån man är medveten om detta kunskapsområde.

Grupp två

Det som framför allt skiljer grupp 1 och 2 är i vilken mån rektorn samordnar verksamheten så att sex och samlevnad tas upp i olika ämnen och så att alla elever får denna undervisning, samt hur tydliga mål det finns.

Grupp tre

Skolor tillhörande grupp 3 i grundskolan har sex- och samlevnadsundervisning inom ämnet biologi men inte i övrigt. I motsvarande grupp på gymnasial nivå är undervisningen i sex och samlevnad i stort sett obefintlig.¹⁴

Utifrån de kriterier som Skolverket lyfter fram i denna indelning ska jag sedan placera in det aktuella arbetslaget. På så sätt kan jag se hur väl Skolverkets bild sammanfaller med min bild av en vad som krävs för en god undervisning.

Generellt sett så föreslår Skolverket en del förbättringar. Framförallt handlar det om att tydliggöra och utveckla den sexualundervisning som redan finns. Därtill behövs en allmän kompetenshöjning inom området. Skolorna behöver även lokalt dokumentera och systematisera vad som görs på de egna skolorna samt formulera tydliga mål för sex- och samlevnadsundervisningen.¹⁵

Det gemensamma arbetet i lärargruppen, kombinerat med rektors styrning och samordning kan leda till att sex- och samlevnadsfrågorna blir det övergripande kunskapsområde som det är tänkt att vara.

Citatet ovan avslutar Skolverkets rapport och visar på de faktorer som har störst genomslagskraft på verksamhetens framgång eller inte. Om de faktorer som nämns ovan är uppfyllda kan pedagogen tillsammans med sina elever skapa mycket goda förutsättningar för det forum skolan ska vara.

3. Metod

I undersökningen *Undervisningens möjligheter att förändra elevers tänkande inom området aids och sex* av Tina Kindeberg, 1997, räknar författaren upp tre faser som tillsammans skapar den klassiska vetenskapliga studiens uppbyggnad. Den första av dessa faser är själva frågeställningen och sökandet efter ett svar. Den andra behandlar själva vägen till svaren, metoderna,

¹³ Skolverkets rapport s 3

¹⁴ Skolverkets rapport s 56

¹⁵ Skolverkets rapport s 81

och den tredje fasen är behandlingen av det insamlade materialet. Vad som sedan är avgörande för en undersöknings trovärdighet blir då hur väl dessa tre faser överensstämmer med varandra.

Syftet med min uppsats är att försöka visa på hur ett arbetslag i en vald skola bedriver sin samlevnad/sexualkunskapsundervisning. För att kunna närma mig ett mål har jag då valt de metoder som jag tror kan ge mig de svar jag söker. En del av arbetet är att samla material från de styrdokument som finns, Lgr 80 samt den nu gällande Lpo. Detta för att skapa mig en egen bild av vad ämnet ska innehålla för att därifrån kunna söka mer precisa svar på mina frågor. Lgr 80 får en del av uppmärksamheten tack var dess mer eller mindre dolda inflytande över skolan idag.

Utöver styrdokumentet har jag försökt att sätta mig in i en del av den forskning som bedrivits inom området. Genom att göra så kan jag se vilka åtgärder som rekommenderats utifrån de resultaten och möta även alternativa vägar till de mål som finns bakom forskningen. Dessa litterära möten cementerar mitt syfte och min målsättning och skapar en tydligare relation mellan situationen och frågorna.

3.1 Intervjuer

För att komma undervisningens kärna närmare valde jag att intervjua fyra lärare som ingår i ett arbetslag. Då de ingår i samma arbetslag kommer jag att belysa ämnet från fyra vinklar vilket skapar en klarare bild av situationen. Därtill intervjuades två lärarstuderande för att öka bredden på underlaget.

Intervjufrågorna utgår från de områden som Skolverkets rapport redovisade i sin rapport, jämställdhet, elevinflytande, förekomsten av olika perspektiv, synen på lärande, verksamhetens mål samt utvärderingar och uppföljningar. Dessa omsatte jag i min intervju till följande frågeområden för de aktiva pedagogerna: attityden till sexualundervisningen, innehållet i sexualundervisningen, elevinflytandet i sexualundervisningen, drivande rektor, kollegor eller kontext, de nedskrivna målen samt insynen i kollegors sexualundervisning. För de lärarstuderande var frågeområdena som följer: attityden till sexualundervisningen, innehållet i sexualundervisningen, de nedskrivna målen, elevinflytandet samt utbildningens roll inför den framtida undervisningen inom sexualkunskap.

Skolverkets lyfte fram två områden som är kritiska för hur utfallet på sexualkunskapen utvecklas inom skolan. Dessa två var ledningen, eller bristen på ledning samt nedskrivna mål, eller bristen på nedskrivna mål. Utan ledning saknar verksamheten på skolan de möjligheter som krävs. Utan ledning finns det inga garantier för att alla elever möter den undervisning som de har rätt till. Då bygger undervisningen på de prioriteringar som den enskilde pedagogen eller arbetslaget gör. Ytterligare en effekt av en frånvarande ledning blir den att många pedagoger är ovetande, dels om vad som sker just nu - i klassrummet bredvid och dels om vad som är brukligt att genomföra på skolan.¹⁶ Generellt sett så sker det även en mycket bristfällig dokumentering om vad som görs inom området sexualkunskap ute på skolorna. Detta kan innebära ett problem för de nya pedagoger som kommer till skolan, som tvingas uppfinna "hjulet på nytt".¹⁷

En provintervju är genomförd och resultatet av denna har påverkat intervjufrågorna. Jag upptäckte brister i mina formuleringar vid några tillfällen. Det genomgående problemet var en allt för hög abstraktionsnivå. Detta gav alltför generella svar där intervju personen i något fall

¹⁶ Skolverkets rapport s 57

¹⁷ Skolverkets rapport s 52

inte ens behövde svara utifrån sig själv. En annan förändring är att jag lägger in två sammanfattningar i intervjun, en mitt i efter avsnittet om elevinflytande och en efter genomförd intervju för att jag och intervjupersonen ska kunna närma oss ett gemensamt resultat.¹⁸

Intervjuerna genomförs utan bandspelare av främst två skäl: bandspelaren kan hämma både den som intervjuar och den intervjuade samt att man tvingas att genomlyssna hela intervjun en gång till. Detta förfarande kan vara mycket tidskrävande, och vid genomlysningen lämnas intervjuaren ensam med sin uppfattning om vad som sägs utan möjlighet till förtydliganden från den intervjuade.¹⁹

3.2 Metodkritik

Min frågeställning är naturligtvis färgad av mina åsikter om ämnet samlevnads- och sexualkunskapsundervisning som jag anser presenteras tydligt i inledningen. Min bild när jag började denna undersökning är att det behövs en förändring hos skolan för att möta upp mot samhällets krav. Skolverkets rapport *Nationella kvalitetsgranskningar 1999, Arbetet mot mobbning och annan kränkande behandling, Undervisningen om sex och samlevnad* presenterar i sin undersökning ett resultat som är allt annat än tillfredställande när det gäller ämnet. De lyfter fram de brister och framsteg som finns inom de skolor som ingick i deras undersökning. Generellt så gavs de svenska skolorna ett ganska dåligt betyg med en uppmaning om bättring. Läget är naturligtvis inte likadant i samtliga skolor men läget beskrivs som alltmer akut. Denna syn på läget och ämnet riskerar naturligtvis att färga alla tre faser av undersökningen.

Vid intervjuer är det relationen mellan den intervjuade och den som intervjuar som avgör om det blir framgångsrikt eller inte. Det finns många faktorer som påverkar detta, skillnader i ålder, utbildning och status något som Kylén benämner intervjuareffekten.²⁰ Denna effekt påverkar inte bara intervjusituationen utan även hur resultatet behandlas och hur tolkningen sker. Närheten i ålder mellan mig och de intervjuade tillsammans med närheten i utbildning gör att det inte blir för stora effekter på resultaten. Tolkningen är naturligtvis subjektiv, färgad av mina erfarenheter och utbildning.

En eventuell nackdel med att välja intervju som metod är att anonymiteten minskar. Ämnet i sig kan vara känsligt och obekvämt att tala om, framförallt inför en relativ främling vars avsikter kan vara svåra att genomsöka. Detta ska jag försöka undvika genom att i inledningen av intervjuerna vara så tydlig som möjlig med att materialet kommer att behandlas fullständigt anonymt utan några hänvisningar till skola, arbetslag eller personer. De kommer även att få ta del av det färdiga arbetet om de så önskar.

Antalet intervjuer samt att de intervjuade ingår i samma arbetslag påverkar resultatet. Det kan inte bli några generaliserbara slutsatser utifrån intervjuerna, istället blir det en djupdykning i det aktuella arbetslaget. Deras problem och lösningar kan sedan användas i det egna arbetet. De metoder som används inom arbetslaget kan diskuteras och sedan tillämpas av ett annat om det är metoder som känns relevanta.

¹⁸ Fråga Rätt, Jan-Axel Kylén, s 44

¹⁹ Ibid.

²⁰ Ibid.

4. Intervjuer

Dessa intervjuer ägde rum på den aktuella skolan, i arbetslagets blivande konferensrum. Jag antecknade kontinuerligt och intervjun varade ifrån fyrtio till femtio minuter effektiv intervju-tid. Under intervjun hade jag två sammanfattningar där jag bad om förtydliganden och om ytterligare information. Drycker hade ställts fram på bordet tillsammans med lite bullar. Miljön upplevdes som gynnsam och intervjupersonerna hade sitt arbetsrum vägg i vägg och kunde vid tillfälle hämta en del av det arbetsmaterial de använt under sin sexualundervisning.

Arbetslaget består av nio pedagoger och ungefär nittio barn i klasserna sju till nio. Jag intervjuade fyra av de pedagoger som ingick i arbetslaget. Två med inriktning mot naturorientering och två med inriktning mot samhällskunskap var ambitionen. Detta för att jag skulle belysa ämnet ur dessa två perspektiv och bredda perspektiven genom att intervju två inom varje område. Anledningen till att jag inte intervjuade hela arbetslaget berodde på den avgränsning som tiden tvingar oss till.

4.1.1 Intervju med Lärare A

Intervjuperson A har jobbat som lärare i snart ett år och är utbildad 4-9 lärare med inriktning Ma/NO. I arbetslaget möter intervjupersonen under terminen ungefär 90 elever i ämnena fysik, kemi, biologi, matematik samt teknik. Eleverna går i sjunde till nionde klass. Det centrala med sexualundervisningen var att eleverna skulle få en möjlighet att börja tänka, diskutera och resonera kring ämnet. Den biologiska aspekten, fortplantning, smittovägar, skydd, könsorganens funktion och så vidare, skulle naturligt finnas med och var tydligt formulerade i de lokala målen, men den aspekten fick inte dominera innehållet.

Elevinflytandet värderades mycket högt. Ungdomarna visade från början att de var nyfikna och intresserade av ämnet vilket var viktigt att utnyttja. Den första lektionen var en frågeinsamlingsstund där ungdomarna fick skriva ner anonyma frågor. Samtliga frågor skulle besvaras under den tid som temat fortgick. När verksamheten väl kommit igång var det ungdomarnas resonemang och diskussioner som utgjorde innehållet i undervisningen. Det inflytande A främst utövade bestod i att denne hade en fusklapp med ämnesområden som skulle behandlas. Dessa försökte A lyfta in i diskussioner vid lämpliga tillfällen. En stor del av ungdomarnas frågor var av biologisk-teknisk art och en mindre del behandlade relationer och samlevnad.

A kände till de lokala målen och kunde visa dem under intervjun. I undervisningsmaterialet som visades för mig syntes klart och tydligt ett samband mellan målen och undervisningen. En viktig aspekt av sexualkunskapen enligt A var att inte ställa för höga krav på sig själv. Om elevernas diskussioner var den röda tråden och att de fick lära sig att resonera kring området var man på god väg.

Området behandlades enligt den terminsplanering som fanns på skolan under ungefär åtta till tio veckor med 200 minuter per klass och vecka. Den var inte situationsbunden på så sätt att en händelse kunde initiera arbetet. Det var arbetslaget som tillsammans bestämde när det hela skulle starta. A arbetade parallellt med en lärare med samma tema men utan ett egentligt samarbete. Den utvärdering som fanns var de diskussioner som kunde uppstå efter en utmärkande lektion. En utmärkande lektion var en som gått väldigt bra - eller väldigt dåligt. Det fanns ingen uppföljning av dessa diskussioner annat än i de eventuella förändringarna till nästa års tema. Det fanns ingen utvärdering i arbetslaget. Det var ingen egentlig insyn i de övrigas genomförande av sexualkunskapen och inget egentligt utbyte av idéer eller konkreta tips.

Rektorn utövade inget inflytande på sexualundervisningen på skolan och tog inte del av resultaten.

Den ursprungliga ambitionen med undervisningen var att samarbeta med svenskämnet och samhällskunskapen, tyvärr så blev det inte så av planeringsmässiga skäl. Den överbryggning som skedde över ämnesgränserna var att A genomförde diktskrivning, lyssnade på musik, såg på filmer och samlade ord med varierande laddning. Dessa moment fungerade mycket bra, även om A till en början var tveksam till sin egen förmåga när det gällde diktskrivandet. Det har diskuterats inom arbetslaget hur ämnesområdena på skolan ska kunna närma sig varandra men det finns ännu inga konkreta exempel på samarbete. Generellt sett hade A en god relation till området enligt sig själv. Det handlar mycket om den personliga inställningen och att kunna ge av sig själv till ämnet om det blir bra eller dåligt. Till en viss gräns måste vi kunna bjuda på egna erfarenheter.

4.1.2 Intervju med Lärare B

Intervjuperson B har jobbat som lärare sedan våren 2000 och är utbildad gymnasielärare med inriktning på religion och historia. Nu undervisar denne i ämnena engelska, svenska samt spanska stöd.

B har ännu inte undervisat i sexualkunskap. Men utifrån religionsundervisningen finns stora möjligheter till det i framtiden, då främst ur ett etiskt perspektiv. Här möter jag återigen begreppet sexualetik och får det kort sammanfattat för mig. Ur ett religionsperspektiv där det handlar om vad som är tillåtet och icke tillåtet inom olika religioner och kulturer. De aspekter som B anser är de viktigaste inom sexualkunskapen är de sociala. Samspelet och förhållningssätt, samhällets syn om vad som är acceptabelt. Det är även viktigt att lyfta fram de historiskt-geografiska skillnader som vi möter i vårt samhälle. De biologiska aspekterna lämnas över till naturorienteringen där den rätta kompetensen finns.

Genom ett diskussionsbaserat undervisningssätt blir elevinflytandet stort. Pedagogens roll är att med lyfta in de rätta frågorna vid rätt tillfälle för att därigenom hindra att eleverna växlar in på sidospår. Under undervisningen är det viktigt att inte förmana ungdomarna genom att berätta för dem vad som är rätt och fel, ett neutralt förhållningssätt låter barnens egna åsikter komma till ytan. Därefter får eleverna försöka besvara sina egna frågor i grupp för att verksamheten ska breddas och utgå från deras frågor och funderingar.

B ser det som nödvändigt att starta undervisningen i ämnet om situationen behöver det. Vid aktuella debatter eller händelser så är det lämpligt att behandla detta i skolan. B upplever inte att det finns en fungerande samverkan när det gäller sexualkunskapen. Det finns ett utbyte om vad som försiggår men inte mer. På skolan håller ett temaarbete på att växa fram, om framtiden, det ska engagera hela skolan och kan vara ett steg i rätt riktning. Rektorns inflytande över ämnet finns inte.

Enligt B beror en framgångsrik undervisning inom sexualkunskap på ett antal faktorer. Dels beror de på den egna relationen till ämnet om det känns svårt eller lätt att tala om det. Det beror även på gruppen och hur trygg den är. Finns tryggheten har gruppen och pedagogen stora möjligheter till att få en fruktsam situation. B känner sig trygg inför sin egen undervisning i ämnet och tycker att det är ett spännande område. Ungdomarna har ett naturligt, djupt intresse för ämnet som ger bra förutsättningar.

4.1.3 Intervju med Lärare C

Intervjuperson C har undervisat sedan våren 1998 och är utbildad 1-7 Ma/NO. Den undervisning som C bedriver är matte, naturorientering samt teknik - parallellt med intervjuperson A. De bedriver sin grovplanering tillsammans men undervisar sedan ensamma.

Intervjupersonen strävar efter ett undersökande arbetssätt men har en bit kvar enligt egen utsago. Inom de ämnesområden som C arbetar finns inget planerat ämnesövergripande arbete. Det är biologi, kemi, fysik samt matte. Detta är något som C försöker komma ifrån. De hinder som finns består av bland annat de läromedel som finns och visst motstånd i arbetslaget. Målet är att komma ifrån *allvarlig NO* där formler och läroboksexperiment dominerar till *verklig NO* där det blir de naturliga sammanhangen står i centrum.

Sexualkunskapen har behandlats två gånger under den tid C arbetat. Den bedrivs i åttonde klass. Första gången på hösten, men det visade sig att relationen mellan ungdomar och vuxen inte var cementerad, så den andra gången bedrevs den under vårterminen. Innehållet i undervisningen utgår ifrån elevernas frågor och kompletteras med de biologiska delarna. Ungdomarnas frågor samlas in vid det första lektionstillfället och finns sedan med under diskussioner som driver verksamheten framåt.

De biologiska delarna är ofta de delar som ungdomarna själva frågar efter och är många gånger av ren teknisk karaktär. Dessa biologiska frågor som dyker upp är viktiga för barnens väg mot självkänedom. Om man inte känner till sig själv hur ska man då kunna förvänta sig att någon annan gör det? Flickorna frågar oftare om rena relationsfrågor än pojkarna, vars erfarenheter och därigenom frågor, ofta härstammar ur porrfilm. Den stora mognads och erfarenhetskillnad som finns i skolan ger en del utmaningar. Den ena extremen består av "hockeykillarna" som inte alls har funnit det motsatta könet och de som redan är sexuellt aktiva.

En av ambitionerna med verksamheten är att lyfta fram ett mediakritiskt tänkande, där eleverna får resonera kring de budskap som media erbjuder. "Känn efter själv" är ett budskap om får representera kärnan av C:s verksamhet. Känns det bra - gör det, känns det dåligt - gör det inte.

Elevinflytandet består av att verksamheten styr av ungdomarnas egna diskussioner och deras sätt att agera och vara i gruppen. Under de samtal som förs kommer deras konkreta önskemål fram och kan behandlas. Det sker även en kontinuerlig anpassning efter vägen utifrån pedagogens perspektiv, beroende på hur verksamheten fortlöper.

Verksamheten kan startas i aktuella händelser, på skolan och i samhället. Men annars finns ett stort planeringsbehov som kan fungera som en boja för undervisningen. Det ska samordnas salar och tider - vilket naturligtvis tar tid.

C upplever inte att rektorn har påverkat undervisningen inom sexualkunskap på något sätt. Intervjupersonen känner till de lokala målen och har arbetat mot dem i sin undervisning. Det är dåligt med utvärdering i arbetslaget och istället för att diskutera kunskapande blir det ofta elevvård under de utvärderingstillfällen som finns. Den egna utvärderingen består i att förändra det gamla stoffet beroende på de erfarenheter som drogs vid det förra undervisningstillfället.

Det finns en ganska god insyn i de andra pedagogernas arbete inom arbetslaget. De har konferenser varje vecka och till det ämneskonferenser. Under dessa kan det ske en hel del tipsbyten. Men längre än hit går inte insynen. I ditt klassrum är det du som gäller. C har en

mycket god relation till ämnet. Ungdomarnas intresse smittar av sig och gemenskapen i området erbjuder goda möjligheter till att nya förtroenden byggs upp. Men man måste som pedagog tänka på att vara ”personlig, men inte privat”. Att våga ge av sig själv så mycket som man själv önskar.

4.1.4 Intervju med Lärare D

Intervjuperson D är utbildad 1-7 lärare Ma/NO och började jobba våren 1999. D undervisar i ämnena matte, samhällsorientering samt idrott. Denna kombination gör att mötet med ungdomarna sker ur flera, mycket olika perspektiv. Den tidigare undervisningen i sexualkunskap bedrevs under biologiämnet under fyra till fem veckor under vårterminen i en åttondeklass.

De aspekter som D anser är de viktigaste inom ämnet är värderingsfrågor. Dessa frågor utgick från ungdomarnas frågor och behandlades i främst i smågrupper. I dessa smågrupper om fem till sex elever, uppdelade beroende på kön, behandlades då frågor om homosexualitet, porrfilmer, förhållanden och känslor. För att leva upp till de lokala målen och Lpo 94 kombinerades dessa smågrupper med föreläsningsspass och grupparbeten kring könssjukdomar, skydd, befruktning och så vidare. Ofta är barnens egna frågor av teknisk -biologisk karaktär, och det är därför viktigt att pedagogen lyfter fram andra frågeställningar som väcker ungdomarnas frågor på flera plan.

Sexualundervisningen växte naturligt fram ur undervisningen kring alkohol och droger, där frågor av sexuell karaktär dök upp. D tycker att det är lite synd att det finns en så stark koppling mellan dessa två områden, som egentligen inte borde följa varandra. Men det var ändå det mest naturliga att fortsätta med temat eftersom frågorna redan fanns där. D verkar ha en mycket god kontakt med ungdomarna, något D lägger till närheten i ålder och erfarenheter samt ett genuint intresse för vad eleverna faktiskt gör - när de inte är i skolan. Det är av stor vikt att det är ungdomarna som avgör när de vill säga något så att de inte upplever att pedagogen ”snokar”. Då blir det tyst i klassen. Det är lite av en katt och råttor lek där det gäller att lura ungdomarna att berätta vad som pågår utanför skolan. Genom att D sedan delar med sig av sina erfarenheter på en personlig nivå så växer ett förtroende fram som kanske inte uppnås i ett traditionellt elev-lärare-förhållande.

Området har en mycket hög prioritet, och finns det aktuella händelser eller problem som behöver tas upp, är D beredd att stanna upp den övriga undervisningen och bemöta dessa nya frågor med all kraft. Just nu kan D tänka sig att bedriva sexualundervisningen under religionen och där ta upp de skillnader i attityder som omger oss, kulturellt och religiöst. Även här kan det vara lämpligt att ta upp det i samband med alkohol och droger.

Intervjupersonen känner till de lokala målen och arbetar mot dem. I smågrupper diskuteras värderingar och känslor, barnens egna frågor behandlas i grupparbeten och de biologiska aspekterna behandlas i helklass, i föreläsningsspass.

Ungdomarna utvärderar sexualundervisningen och har kommit med en del kritik. Kritiken bestod bland annat i att D skulle ha delat in grupperna efter ”erfarenhetsnivå”, ”mognad” och behovet av talutrymme. Mognaden och behovet av talutrymme var en sak att försöka ta hänsyn till. Erfarenheten däremot upplevdes som lite problematisk att bemöta. Stora delar av de historier barnen berättar är svåra att avgöra sanningshalten i. Det finns även en utvärdering under ämneskonferenserna, men dessa gäller biologin i helhet, inte sexualkunskapen specifikt.

På frågan om rektorn har påverkat sexualundervisningen på något sätt blev svaret: *Nej, nej ...* och ett leende.

Insynen i andras undervisning begränsar sig till de pedagoger man har en god relation till och umgås med, även utanför skolan. Det finns tyvärr ingen större kontakt över ämnesgränserna. Även om det håller på att växa fram. Återigen kommer framtidstemat upp, det som hela skolan skall engageras i. D anser att det finns möjligheter för skolan, men att det behövs tid och engagemang.

Intervjupersonen är mycket positivt inställd till området och har trevliga erfarenheter av det. D lyfter fram vikten av att våga dela med sig av sina egna erfarenheter. Men som pedagog ska man vara beredd att bli chockad, ungdomarna har mött sexualiteten i många former, och många av dem är redan sexuellt aktiva. Dessutom kan det vara stor skillnad i erfarenhetsnivå, något som kan försvåra undervisningssituationen, några av ungdomarna kan vara på en sådan nivå att det som diskuteras antingen är helt ogripbart eller helt oväsentligt. Därför är det viktigt att vara en god lyssnare istället för en förmanare.

4.2 Intervju av lärarstuderande

Dessa intervjuer ägde rum i högskolans lokaler i samband med en kurs i forskningsmetodik. De båda intervjupersonerna känner mig sedan tidigare och var väl medvetna om intervjuens och min uppsats syfte. Intervjupersonerna läser båda två samma utbildning som jag, grundskollärare 1-7, Sv/SO den sjunde och sista terminen. Deras förförståelse om mitt syfte har naturligtvis påverkat resultaten av intervjuerna, men det finns ändå anledning att använda sig av materialet. Det är viktigt att lyfta fram dels hur utbildningen har fungerat, dels hur attityden gentemot ämnet är hos de nyutbildade lärarna.

Det var inte den bästa miljön att genomföra en intervju i, det fanns en del distraktioner som minskade intresset för intervjun, människor som passerade och så vidare. Trots detta så genomfördes intervjuerna med ett bra resultat. Intervjun utvecklades till en fruktsam situation där mina frågor besvarades med ett aktivt resonering. Under intervjuerna kunde jag arbeta med min egen roll som intervjuare, och genom svaren fick jag bra vägledning om hur jag skulle formulera mina frågor inför intervjuerna med lärarna på fältet.

Intervjun bestod av frågor inom fem områden: attityden till sexualundervisningen, innehållet i sexualundervisningen, de nedskrivna målen kring sexualundervisningen, elevinflytandet samt lärarutbildningens roll. Jag hade två sammanfattningar under intervjun, en mellan innehållet i sexualundervisningen och de nedskrivna målen samt en som avslutning på intervjun. Under dessa sammanfattningar försökte jag be om eventuella förtydliganden samt kontrollera om vi uppfattat svaren på samma sätt. Intervjuerna tog tillsammans ungefär trettio minuter och anteckningar skedde fortlöpande.

4.2.1 Intervju av lärarstuderande E

Under frågorna kring attityden till sexualundervisningen lyfte intervjupersonen fram demokrati som kärnan i undervisningen. Att ha ett demokratiskt och jämlikt förhållningssätt ska stå i fokus för all verksamhet, i synnerhet den del av undervisningen som behandlar relationer och samlevnad.

Den tid intervjupersonen önskade ge området var beroende på gruppen. Relationerna i gruppen skulle styra i vilken utsträckning man fördjupade sig i ämnet. Det främsta målet för undervisningen var att lyfta fram allas lika värde. För att nå fram till detta mål skulle man minska den rent biologiskt-tekniska undervisningen och i stället intressera sig för könsroller och relationer.

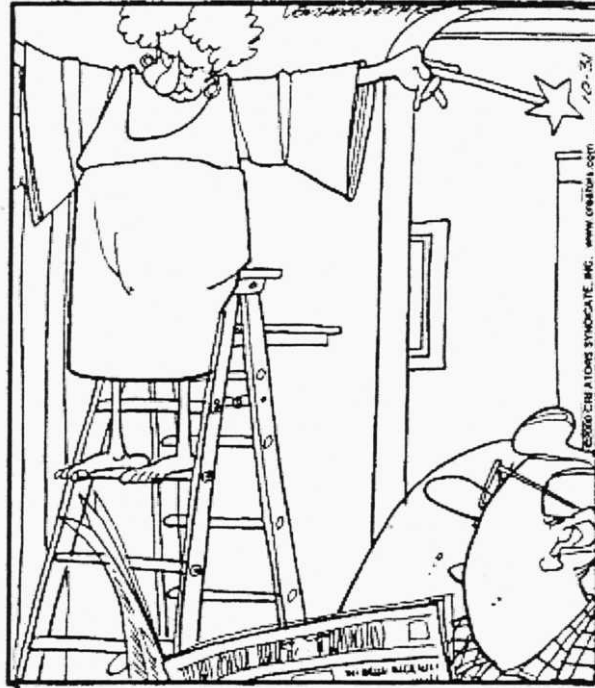
De nedskrivna målen ansåg sig E inte väl förtrogen med. De var till och med okända. Sexualundervisningen skulle startas vid behov. "Om något var på gång i klassen", det handlade mycket om att ha en fingertoppskänsla. Det var mycket viktigt för en lärare att vara lyhörd för gruppens behov, både gällande tidpunkten och innehållet i sexualundervisningen. Eleverna skulle få påverka innehållet i undervisningen genom en god kontakt med läraren. Dels genom kontaktböcker där barnen kunde skriva ner sina känslor och funderingar, dels genom brevfrågor.

E anser inte att högskolan inte har och inte kan påverka relationen till sexualundervisningen. Den relationen är alltför beroende på attityden till området, självkänedom samt självkänsla. De egna värderingarna spelar en stor roll inom ett så personligt ämne som detta. När frågan om hur högskolan påverkat E:s syn på sexualundervisningen ställdes blev svaret "*Ingenting*".

4.2.2 Intervju av lärarstuderande F

Intervjuperson F:s syn på vad som är centralt i skolans uppgift är rättvisa ur ett globalt perspektiv med en stor vikt på relationen mellan I-land och U-land. För att kunna behandla dessa begrepp är det viktigt med insikt i vad rättvisa är och att det är något som faktiskt tillämpas. Även för F var det viktigt att gruppen fungerade och att det råder en bra stämning i klassen. En annan likhet med E är att F vill rikta in sig på relationsaspekterna i sin sexualundervisning. De biologiskt-tekniska aspekterna var de som gavs minst vikt. De nedskrivna målen var ej heller här något som han ansågs sig väl förtrogen med. Det är viktigt att man initierar arbetet vid rätt tillfälle och utifrån elevernas önskningar och behov. Sexualundervisningen startas därför beroende på de processer som påverkar och är aktuella i gruppen. Barn är otroligt nyfikna och intresserade vilket ger en på förhand god lärandesituation. Sedan är det upp till läraren att utnyttja den situationen och förvandla skolan till ett positivt forum för barnens frågor.

För att man ska kunna undervisa inom området är det av största vikt att man har en god kontakt med barnen och att det sker en ärlig dialog. I grund och botten anser F att alla kan undervisa inom området, det beror till stor del hur mycket man är beredd att ge av sig själv och lämna ut sig till gruppen. Det är även här den personliga relationen till ämnet som styr hur undervisningen kan komma att se ut och om den blir positiv eller inte. Utbildningen hade enligt F inte påverkat attityden till sexualundervisningen alls.

"So, Angie, does it help getting a different perspective like that?"

Figur 3

5. Referat av intervjuer med pedagoger A till F

Utifrån intervjuerna kan jag dra en del slutsatser om de intervjuades relation till ämnet sexualkunskap. Mina slutsatser är formade av mina tidigare erfarenheter och kunskaper, vilket gör att en annan person antagligen skulle ha funnit andra mönster och presenterat resultaten annorlunda.

För att kunna dra slutsatser kring en frågeställning eller en problemställning måste vi observera ett fenomen med hjälp av något metodiskt redskap. Detta redskap kan sedan lyfta fram de eventuella mönster som finns inom fenomenet för att möjliggöra eventuella tolkningar. Redskapet jag använde var intervjuer och fenomenet var pedagogers attityd till sexualundervisningen. De mönster som sedan utkristalliserade sig presenteras nedan.

De två lärarstuderande som intervjuades får representera en komplettering av min bild, och då främst genom att visa vad utbildningen innebär för området sexualkunskap.

5.1.1 Innehållet

Innehållet i de fyra pedagogernas sexualundervisning, och tänkta undervisning, är förhållandevis lika. Samtliga gör en uppdelning i vad jag har valt att kalla biologisk-teknisk undervisning och relationsmässig undervisning. I den biologiska undervisningen behandlas de mål som ställts utifrån Lpo 94 och den lokala kursplanen. Här inräknas sådant som hur fortplantningen går till, hur vi är skapade, könssjukdomar, skydd och övriga biologiska funktioner. Under relationsdelen behandlar pedagogerna och ungdomarna frågor som behandlar hur man blir tillsammans, förhållningssätt, sexualetik och känslor. Denna del utgår ofta från de diskussioner som är undervisningens kärna.

I de delar av verksamheten där eleverna bestämmer innehållet, utifrån deras frågor, är innehållet till stor del av just biologisk-teknisk karaktär. Det är frågor om hur könsorganen ser ut, vad som är normalt och hur kroppen fungerar. Alla pedagogerna anser att det främst är samlevnadsdelarna som fokus ska ligga på även om dessa frågor är inte formulerade i de lokala målen. Trots detta så genomfördes sexualkunskapen bara inom NO-blocket på skolan. I lärarrummet uttalades önskningsar om att det skulle förändras, men att vägen dit var lång.

5.1.2 Elevinflytandet

Elevinflytandet inom området är stort enligt de intervjuade. Detta beror på flera anledningar. Dels beror det på elevernas stora intresse för ämnet från början. De ställer engagerade och nyfikna frågor även innan verksamheten har påbörjats. Elevinflytandet värderades mycket högt och vårdades ömt. I ett så personligt ämne som detta är det omöjligt att inte ta hänsyn till de frågor som faktiskt finns i gruppen.

Det kunde gå till på flera vis och även med vissa restriktioner. Dessa restriktioner bestod bland annat av att pedagogen var väl medveten om målen med undervisningen och strävade efter att uppfylla dessa. I ett fall genomfördes det med hjälp av en fusklapp med frågor som pedagogen förde in i diskussionerna vid tillfälle. En annan pedagog upplevde sin roll som den som skulle se till att undervisningen inte halkade in på sidospår.

De flesta pedagoger var beredda att starta verksamheten kring sexualkunskapen vid behov, om de yttre förutsättningarna krävde det. Vid lämpliga, eller olämpliga, händelser i samhället eller

på skolan, skulle ungdomarnas frågor tas upp och behandlas. Sexualkunskapen hanterades även som ett instrument för att skapa ett gott klimat i klassen. Även om elevinflytandet upplevdes som stort kan det ifrågasättas, vilka skillnader finns mellan de intervjuades utsagor samt den verkliga undervisningen? Hur uppfattar eleverna själva sin situation? I det första stycket skriver jag att det handlar om att visa hänsyn inför barnens egna frågor, det handlar inte om att låta dem styra. Pedagogerna har handlingsplaner för eventuella kuppade situationer. Det finns frågor som kursplanen kräver att ungdomarna och pedagogerna ska behandla, detta har de tagit fasta på.

5.1.3 Samverkan

Samverkan inom ämnet uppfattades på olika sätt. Från ingen samverkan till god samverkan. Detta beror till stor del på hur intervjupersonerna uppfattade frågan. Den samverkan som verkade finnas var den som försiggick spontant mellan de lärare som inte bara arbetade tillsammans utan även umgicks. Någon organiserad samverkan över ämnesgränserna eller mellan arbetslagen förekom inte i någon större utsträckning. Spontana samtal inom arbetslaget eller kollega till kollega var den samverkan som fanns inom ämnet. Det förekom parallell grovplanering men när pedagogen väl skulle genomföra verksamheten var det ensam, med stängd dörr. På skolan har det dock startats ett större samverkansprojekt som ska engagera större delen av lärarkåren. Nu är temat framtid, men förutsättningarna för andra områden kan skapas genom detta första steg. Om det mot förmodan blir ett negativt resultat utifrån detta samverkansprojekt, får vi hoppas att skolan vågar försöka igen.

5.1.4 Målen och utvärderingarna

De lokala målen var kända av de intervjuade i olika utsträckning. Alla visste var målen fanns, samlade i en pärm. Målen var klart formulerade och hade en stark anknytning till målen som anges i mål och betygskriterier för grundskolan. Målen var av biologisk karaktär. Ett av målen som formulerades utöver dessa var att väcka barnens reflekterande över den egna sexualiteten. Att ungdomarna själva fick resonera kring de egna förhållningssätten och valmöjligheterna.

Utvärdering utfördes ej organiserat. Det var upp till pedagogen hur denna, om denna, skulle genomföras. En av de intervjuade genomförde en utvärdering tillsammans med eleverna som gav en del idéer om den framtida undervisningen. Det fanns inga styrningar från arbetslaget eller rektor om att utvärdera sexualkunskapen specifikt, även om ämnet biologi utvärderades med jämna mellanrum. Rektor upplevdes inte av någon av de intervjuade ha något inflytande över sexualkunskapen.

5.1.5 Relationen till ämnet

Vad som ansågs som avgörande för en framgångsrik undervisning inom sexualkunskap var den egna relationen till ämnet och tryggheten i klassen. Om relationen var god och om tryggheten fanns kunde ett gott samtalsklimat uppstå och därigenom det goda samtalet. Detta var något som två av de intervjuade hade upplevt rent konkret. Båda hade försökt hålla i sexualkunskapen den första terminen de hade en grupp, under höstterminen i åttonde klass. Båda gångerna upplevde pedagogerna att de borde ha väntat. Andra gången de genomförde sexualkunskapen låg sexualkunskapen under vårterminen då gruppen och pedagogen lärt känna varandra bättre.

Det var viktigt att ungdomarna litade på och kände pedagogen, så att ett gemensamt utbyte av känslor och erfarenheter kunde påbörjas. Detta gemensamma utbyte var naturligtvis av olika karaktär från pedagog till pedagog, alla var dock överens om att vara ”personlig men inte privat” som intervjuperson C uttryckte det.

Samtliga pedagoger uttryckte glädje och intresse för ämnet. Detta bestod till stora delar av det intresse som eleverna i sin tur visade området. De menade att ungdomarna snabbt skulle genomskåda en pedagog som inte hade detta gemensamma intresse för området och att undervisningen då skulle bli svår.

5.1.6 Framtiden och ambitionerna

Framtiden ser ljus ut för området enligt de intervjuade. Det finns naturligtvis trösklar att bestiga, men det fortgår ett förenande arbetssätt på skolan. Samverkanstemat Framtiden sågs som ett första steg mot en mer koordinerad verksamhet. Att de intervjuade ingår i ett ungt arbetslag erbjuder även det stora möjligheter.

Det fanns en önskan om att arbeta tematiskt och över ämnesgränserna inom området och att närma sig samhällskunskapen och religionen upplevdes som det naturliga nästa steget. De konkreta exempel som de intervjuade tog upp var bland annat diktskrivning och musiklyssning, något som kanske inte är det förväntade inom naturorienteringsblocket. Just dessa förväntningar som genomsyrar vår tillvaro, eller förutfattade meningar, är sådant som vi måste bearbeta. När vi kan lämna alla måsten bakom oss vågar vi bryta nya vägar.

5.2 Slutdiskussion

När jag påbörjade mitt sökande efter svar i frågorna kring hur sexualkunskapen såg ut i skolan idag var jag utrustad med ganska klara begrepp om hur skolan borde se ut. I skolan som befann sig i mitt huvud var det obekvämt att prata om sex som ett uttryck för något annat än fortplantning och reproducering. Det var en skola som inte tog tillvara på ungdomarnas idéer eller deras spirande sexualitet. Istället var skolan i mitt huvud en förmanande förhindrare av spridningen av könssjukdomar, där man snabbast möjligt betade av området. Sex som något skönt, trevligt och som ett uttryck för förtroende pratades det inte om.

Hur ska skolan kunna skapa en bra mötesplats för barnen, där de kan tala ut om relationer, samlevnad och sexualitet? Hur ska skolan kunna möta de kunskaper som våra unga vuxna redan förskansat sig genom kamrater, omgivning och media? Dessa frågor var de som sakta men säkert förde mig framåt, närmade mig den sanning jag ser idag. En sanning, min sanning. En sanning som inte behöver vara sann i morgon.

5.2.1 Arbetslagets funktion och samverkan

Utifrån intervjuerna påstår jag att attityden till sexualundervisningen i skolan och det aktuella arbetslaget är god. Attityden hos de intervjuade kan inte bli bättre. Samtliga pedagoger är engagerade och upplever området som intressant och upplyftande. Här möter de sina elever ur ett perspektiv som de sällan kan återskapa. De lyfter vid flera tillfällen fram hur bra det är med ett ungt arbetslag. Skälen är många: ett gemensamt socialt liv, närhet i utbildning och erfarenheter är de två som nämns över lag. Det som verkligen är en fördel är kanske inte närheten till varandra lika mycket som det är den relativa närheten till ungdomarna, och strävan efter att ha en jämlik verksamhet.

Att det underförstått handlar om ett utnötningskrig mellan olika pedagogiska skolor verkar uppenbart. Vid något tillfälle nämns det att det finns "ett visst motstånd" dels i arbetslaget, dels på skolan. Alla sidor har grävt ner sig i sina ställningar och är beredda på endast små och försiktiga framstötter. Jag vågar likna de nya pedagogerna som fallskärmshoppare som ramlar in mer eller mindre slumpmässigt på stridsfälten och sedan får leta sig till den sida som har snyggast flagga. Vad sedan fanan innebär är kanske inte lika genomtänkt.

Det faktum att arbetslaget är ungt erbjuder inte bara fördelar. De pedagoger som jag intervjuat är till viss del fortfarande skapare. De försöker finna de rätta vägarna med de rätta metoderna och anser inte att de har funnit dem ännu. Detta sökande kan innebära en spännande situation: vad händer när de hittar *den rätta vägen* och *de rätta metoderna*? Hur kommer deras verksamhet från det ögonblicket utvecklas? I vilken riktning och till vilken utsträckning? Vi är alla vanemänniskor, och min personliga uppfattning om det mänskliga släktet är att vi är farligt bekväma av oss. Det pojkmässiga beteendet att plocka isär och sönder saker som fortfarande fungerar är ofta något som gradvis växer bort i takt med att vi lär oss begreppen betalning, risker och Jantelagen. Att engagera sig kostar. Resurser, tid och engagemang. Att engagera sig i sig själv kostar ännu mer.

Jag misstänker att det är en orättvis och naiv tanke att tro att pedagoger i allmänhet inte är intresserade av fortbildning, att de inte tar tag i och löser problem som finns på skolan, eller inte använder sig av förebyggande arbetssätt. Men tanken på människor som ganska bekväma varelser står jag för. Med allt vad det innebär.

Ett ökat samarbete, pedagoger emellan skulle ytterligare höja ämnets status och montera ner de tabutrösklar som tystnaden bygger upp. Genom att vi inom skolan visar våra ungdomar att sexualiteten inte är något vi måste tala tyst om över generationsgränserna, bekräftar vi allt det goda och naturliga i den sexualitet som ska följa oss, och även leda oss, genom livet.

Här fyller arbetslaget en mycket stor och viktig funktion. I arbetslaget kan pedagogerna hämta den trygghet de behöver för att kunna genomföra en god undervisning. Därför hävdar jag att ett arbetslag med pedagoger som har en god och jämlik relation gentemot varandra har större förutsättningar för att lyckas inte bara med sexualkunskapen, utan all undervisning.

5.2.2 Rektors inflytande

Denna jämlika relation bygger inte endast på de personliga egenskaperna hos de aktuella pedagogerna. Hur arbetslaget styrs och hur resurser fördelas på skolan är lika viktiga faktorer. Finns inte den tydliga styrningen uppstår riskerna med att arbetslaget inte arbetar mot samma mål. Rektorns roll i det hela är odefinierad utifrån de intervjuades perspektiv och så även arbetslagsledarens. Den gemensamma strävan som finns är isolerad till de pedagoger som arbetar tätt tillsammans. Antagligen är det ett antal parallella sexualkunskapsvägar som löper genom skolan, där ett arbetslag har en lösning och jobbar mot sina mål och där nästa arbetslag har andra. Vad händer om man sammanfogar dessa och riktar dem mot samma mål genom att de tar samma väg? Vilka utbyten kan ske under den resan?

Det maktvakuum som pedagogerna tvingas röra sig i är skrämmande självklart hos de intervjuade. Det faktum att de inte upplever att rektorn utövar någon form av rambildning kring deras tillvaro kan innebära att de anser att området saknar relevans för den som har det slutgiltiga pedagogiska ansvaret på skolan. Om sexualkunskapen saknar relevans för den som har detta slutgiltiga ansvar hur ska då pedagogerna på fältet bemöta situationen? Att pedagogerna löser dessa moraliska dilemman har vi redan bevittnat - som vanligt så löser sig situationen tack vare de starka viljor som omger oss inom skolan. Det stora frågetecknet här placerar vi efter uttalandet om den *skrämmande självklarheten i maktvakuumet i skolan*. De intervjuade ler, rycker på axlarna och placerar inflytandet i ingentingfacket. Även på högskolan återfinner vi denna självklara attityd hos de intervjuade där. När frågan om hur stort inflytande högskolan har när det gäller detta område besvarades var det med ytterligare axelryckningar och *ingenting*. Hur stor spridning har denna brist på inflytande? Sträcker den sig förbi sexualkunskapen och ut i övriga delar av verksamheten?

5.2.3 Högskolans inflytande

På högskolan förväntar vi oss inte att rektor ska ha ett reellt inflytande på vår verksamhet och de kunskaper vi tar med oss därifrån. Men hur upplever de pedagoger som undervisar oss att situationen ser ut? Finns insynen, inflytandet och samarbetet där, hos dem som höjer sig över oss och skapar våra möjligheter till att själva bli goda pedagoger? Vilka krav på personliga relationer mellan pedagoger och elever på lärarutbildningen kan vi kräva för att verksamheten där ska efterlikna den som våra pedagoger manar oss till att skapa för *våra* elever? Är det till och med så att Högskolan i handling, sitt arbetssätt, om än inte i ord traderar och förstärker den skola vi så intensivt strävar efter att förändra i enlighet med de tre och ett halvt års övertalning vi alla har mött?

Högskolans roll i intervjupersonernas relation till området är näst intill obefintlig. Det har inte förekommit någon verksamhet för att påverka kompetensen eller relationen till ämnet som

någon av de två blivande pedagogerna kan minnas. Detta är enligt F inget större problem. Denne resonerar som så att Högskolan, eller någon, antagligen inte kan påverka hur sexualundervisningen kommer att tillämpas på fältet. Intervjuperson A berättar att det inflytande som dennes utbildning utövade mot området sexualkunskap utspelades under två lektioner. Då ska vi ha i åtanke att denna lärare är utbildad 4-9 lärare med inriktning matte och naturorientering.

Till slut hänger verksamheten i skolan ändå på pedagogens egen relation till ämnet. Processen att påverka en persons attityd är många gånger mer mångbottnad än att den tillåter sig att informeras bort med tjocka böcker och långa föreläsningar. Dessa attityder borde bara kunna påverkas och förändras genom en dialog inom gruppen. Jag anser att det antagligen hade förbättrat relationen till ämnet om vi behandlat området i det forum som högskolan kan skapa. Därtill ges ämnet ett erkännande från högskolan om det behandlas där. Detta erkännande kan vara det som för en tveksam pedagog närmare det egna erkännandet av sin förmåga att klättra över de tabutrösklar som omger sexualundervisningen

5.2.4 Styrdokumentens innehåll

Styrdokumentet idag lämnar ett stort utrymme för egna tolkningar och prioriteringar för dem som berörs. Det sker en kunskapsmässig utlokalisering och decentralisering inom grundskolan som skapar nya, stora förutsättningar för dem som orkar dra det stora egna lasset. Vad som är viktigt för våra barn idag och våra vuxna i framtiden är de frågor som borde styra vad som sedan blir den verksamhet vi har i uppdrag att upprätthålla.

Idag sker, i takt med kunskapsdecentraliseringen, en lokal kraftmätning av vad som är egentlig kunskap. Det sanna, det goda och det sköna²¹ varierar från skola till skola men ska ändå sammanflätas av de övergripande perspektiven som hastigt nämns i Lpo 94: *Demokrati i fokus jämlikhet som tillämpning och ta tillvara på miljön.*

I Lgr 80 var ramarna ganska klara för pedagogerna när det gällde vad som var både gott och sant. Det fanns direktiv och mål som kunde fördunkla deras tvivel eller ersätta brist på ledning. I Lgr 80 fanns målen svart på vitt och var det någon som undrade varför undervisningen gick till som den gjorde borde det ha varit enkelt att slå upp den korrekta sidan och visa vad regeringen ville att skolan skulle åstadkomma med de framtida samhällsmedborgarna.

I Lpo 94 är pedagogen plötsligt både jury och domare och ska på egen hand kunna möta sovrings utmaningar. I ledningens och ramarnas eventuella frånvaro blir pedagogen allsmäktig - men ensam. Det finns en annan person med samma roll: seriepersonen Judge Dredd. Judge Dredd existerar i en framtid där man valt att effektivisera justitiedepartementet en aning. En och samma person är då domare, jury och skarprättare i ett. En intressant kombination. Samtidigt en lite vanskelig sådan. Liksom Dredd riskerar pedagogen att inse att han är ensam, och vilka effekter det får på undervisningen kan vi bara gissa. En gissning är baserad på att vi lär oss utifrån de möten vi gör och de människor vi interagerar med. Väl fungerande arbetslag

²¹ Platons teori om verklighetens sammansättning innebar att det finns en uppdelning i idévärlden med det sanna, det goda och det sköna samt sinnevärlden, där vi lever våra liv och bara kan ana den sanna skönheten företeelser vi möter.

kan naturligtvis avvärja dessa situationer och måste bli en mycket viktig del i den verksamhet vi alla ska möta.

Lpo 94 är samtidigt mycket bra, genom samma grepp. Tack vare de öppna formuleringarna ökar friheten för pedagogen, arbetslaget, skolan och samhället att själva avgöra vad som är kunskap. Staten har därmed minskat sitt inflytande och öppnat upp för individen i en utsträckning som inte varit möjlig tidigare. Visionärer får fullt utlopp för sina idéer inom de ramar som finns - och motsatsen, reaktionärer, även de. Demokrati i ett nötskal.

De styrningar som dock går att hitta i Lpo 94 är även de intressanta, även om placeringen är ännu mer intrigerande. Vi hittar dem under biologin, och under *rektorns ansvar*. Det faktum att området där placeras tillsammans med områden där det handlar om att lära barnen hur man undviker att bli påkörd, alkoholist, drabbas av lungcancer och emfysem eller riskerna med att sniffa tinner är spännande. Vilken syn på sexualitet finner vi egentligen hos dem som författar våra styrdokument? Jag väljer att citera den igen:

Ansvaret för att ämnesövergripande kunskapsområden integreras i undervisningen i olika ämnen. Sådana ämnen är exempelvis miljö, trafik, jämställdhet, konsumentfrågor, sex och samlevnad samt riskerna med tobak, alkohol, narkotika och andra droger.²²

Jag frågar mig själv hur diskussionen gick till när man talade om just detta stycke. Vilka faktorer var det som bestämde att sex och samlevnad hamnade innan ordet *riskerna* och inte efter det? Hur räknades rösterna?

Det faktum att det på skolan har författats nedskrivna mål för verksamheten är ett gott tecken. De nedskrivna målen fungerar i brist på annat som en gemensam nämnare för skolans verksamhet och kan betyda skillnaden mellan undervisningens vara eller icke vara. Med de nedskrivna målen skapar skolan även ett utrymme för utvärdering som inte är möjlig utan att målen finns formulerade. Detta innebär inte att utvärderingar alltid förekommer, men målen gör det möjligt för ett sådant arbetssätt att växa fram.

5.2.5 Verksamhetens innehåll

Ett av ämnets syften var att skapa ett tryggt klassrum, där barnen är ”schyssta” mot varandra. Därför ansågs det naturligt att sexualkunskapen startades vid behov, när något var på gång i klassen. Här spelar pedagogen en stor roll, han eller hon måste hela tiden läsa av klassrumssituationen och avgöra vad som måste göras. Begreppet ”fingertoppskänsla” dök upp hos de blivande lärarna.

Det faktum att sexualundervisningen startas ”vid behov” innebär även att det inte *behöver* startas. Det kan ju vara så att fingertoppskänslan, tryggheten och den öppna dialogen saknas i klassrummet. Samtidigt stämmer denna situationsbundna sexualkunskap väl överens med Skolverkets rapport när det gäller de yngre åldrarna vilket tyder på att det är en allmänt gällande tillämpning av sexualkunskapen. Förebyggande och direkt konfliktlösning blir på så sätt vad man kallar sexualkunskap.

Enligt läroplanen skall eleven få allt större inflytande med stigande ålder och läraren skall arbeta så att eleverna får ett reellt inflytande på arbetssätt, arbetsformer och undervisning. Hälsoundervisning ställer krav på ett öppet, nyfiket lyssnande, där den vuxne utgår mer från ungdomars frågor än från

²² Lpo 94

de vuxnas föreställningar om vad som är viktigt för ungdomar, så att det finns ett gott samspel mellan den vuxne och den unge.²³

Jag upplever det som att det aktuella arbetslaget och även de lärarstuderande strävar efter att uppfylla kravet ovan, även om det inte ansåg att de kände till styrdokumentet kring området. De båda intervjuade har genomgått en utbildning som är inriktad på samhällskunskap och språk. Givetvis spelar även detta in på tankarna kring ämnet och hur de svarat. Framförallt tydliggörs det kanske med deras gemensamma åsikt att sexualkunskapen borde skjutas från biologisk-teknisk till att behandla könsroller, relationer och rättvisa. Utifrån ett sådant perspektiv kan man föra undervisningen närmare den egna kompetensen, intressesfär och mål. En intressant skillnad i hur de intervjuade har svarat är att intervjuperson B inte tvekar i att dela upp ämnet i en biologidel och en etisk del. De övriga pedagogerna strävar istället mot att förena sina kompetenser i mer tematisk verksamhet. Detta kan hänga samman med de skillnader i utbildning och pedagogisk skola. Intervjuperson B är utbildad gymnasielärare och den utbildning han genomgått består av klart definierade ämnesområden. Intervjuperson B lyfter även fram vikten av att samtala om vad som är etiskt korrekt, både i sänghalmen och utanför, ur både kulturella och religiösa perspektiv. Genom att samtala om sådana tabugränser, tydliggörs de och kan därigenom ifrågasättas.

En intressant skillnad innehållsmässigt är den mellan elevernas intressen och lärarens intressen. Under intervjuerna har det framkommit att elevernas frågor oftast är av biologisk karaktär tvärt emot det som pedagogerna framhäver som det viktigaste - samlevnaden och samspelet. Läroplanen och ungdomarna verkar alltså sträva åt samma håll, ifrån läraren. Detta kan bero på de förväntningar som både ungdomarna och pedagogen har med sig när de kliver i klassrummet. Pedagogerna känner ett tryck utifrån att tala om relationer och samspel och ungdomarna känner motsvarande tryck att tala om det motsatta. Kanske kan det vara så att elevernas tryck baseras på hur de tidigare har mött frågor kring sexualitet genom tidningar och övriga medier. Då har de sett det mönster som finns där, med frågor om storlek, funktion och övningar, och antar att det är det mönster som även ska tillämpas i skolan. Tillsammans med pedagogerna överger de kanske dessa mönster och kan övergå till att diskutera just de etiska frågorna som kretsar kring ämnet.

5.2.6 Skolverkets rapport

Utifrån Skolverkets rapport och de intervjuades åsikter skulle den aktuella skolan hamna längst ner på den tregradiga listan. Ungdomarna får sin sexualkunskap avverkad i årskurs åtta, inom biologiblocket och under en begränsad period. Rektor har inget inflytande över undervisningen och någon samverkan över ämnesgränserna förekommer inte eller sällan.

Även om inte alla kriterier uppfylls enligt skolverkets rapport kan eleverna möta en acceptabel och god undervisning. Att verksamheten främst bedrivs under naturorienteringsblocket förnekar inte möjligheten till skolan skapar det forum som eleverna behöver för att bemöta den sexuella information som sköljer över dem på deras färd genom vårt mediatyngda samhälle.

Skolverket har en del förslag till åtgärder i sin rapport. De talar till exempel om att skolan måste vara en arena för reflektion och fördjupande samtal om de bilder som ungdomarna möter via tidningar, tv, video, Internet och så vidare.²⁴ Skolverket uppmuntrar smågrupper som arbetsätt, och önskar att pedagogerna kan öka sin egen kompetens inom området.

²³ Skolverkets rapport s 54

²⁴ Skolverkets rapport s 80

Resultaten från deras rapport visar att det finns behov av förändringar på flera nivåer: på den nationella nivån måste området sexualkunskap och samlevnad förtydligas och definieras. Till detta måste vi på lokal nivå öka kompetenser dels hos ledning och dels hos pedagoger. Vad som behöver göras på den nivån är att utifrån den forskning som finns formulera pedagogiska redskap.²⁵

Hur kan man då lösa de praktiska problem som detta innebär, kompetenshöjandet? För det finns flera: statusen, prioriteten, konkurrens från andra områden och ett eventuellt motstånd från kollegiet. Det ska frigöras både finansiella samt pedagogiska resurser för att en höjning ska komma till stånd - och en stor fråga här är: är sexualkunskapen det viktigaste *just nu*? Den frågan är ytterligt svår att besvara utifrån andra perspektiv än det egna, jag kan bara svara för mig själv. Det viktigaste just nu är att försöka förändra skolan till det forum, den arena, där ungdomarnas åsikter tas tillvara, där de känner sig respekterade av varandra och av de vuxna, där de syns och där de får chansen att *se*. Chansen att se nya idéer, andras åsikter och det egna värdet i deras framtida roll som demokrater.

5.2.7 Pedagogerna och relationerna

Den pedagogiska verksamheten i skolorna utgår ifrån - pedagogerna. Inte från styrdokumentet eller de lokala målen, inte från datorerna eller läromedlen och inte från ledningsgruppen eller skolverkets skrifter. Nu står inte pedagogen i ensamt majestät och för över kunskapen till barnen. Den egentliga kunskapen bygger på de gruppprocesser som sker. Samtalen och relationerna, utbytet av idéer och tankar, konflikterna och lösningarna är det som för oss framåt, som individer i en mycket komplex tillvaro. Inte bara inom skolan, utan barnens hela situation. Utan att vandra iväg för långt handlar det hela mycket om Urie Bronfenbrenners utvecklings-ekologiska syn på vår tillvaro.²⁶ Denna syn innebär mycket kort att hela situationen, från individens omedelbara närhet till processer i omvärlden, påverkar inläringen och utvecklingen hos barn och vuxna.

Pedagogernas relation till ämnet var den avgörande faktorn enligt dem själva som avgjorde om verksamheten blev framgångsrik eller inte. Vad som sedan har byggt upp denna relation är osäkert. Huvudsaken är känslan av trygghet, inför sig själva, gruppen och arbetslaget. Denna trygghet byggs upp inom den fungerande gruppen och det fungerande arbetslaget. Tryggheten inom gruppen kunde baseras på ett gemensamt och jämlikt utbytande av erfarenheter mellan pedagog och elever. I detta utbyte lär de känna varandra bättre genom att pedagogen visar att det finns en mänsklig sida även hos denna. De blivande lärarna som intervjuades var även de eniga om att verksamhetens framgång till stor del byggde på vilken relation pedagogen har till ämnet.

Tryggheten kunde även byggas på närhet. Närheten i ålder och erfarenheter mellan pedagogen och eleverna. Genom att ha sina ungdomsbekymmer färska i huvudet kan pedagogen relatera till de problem som lyfts fram från gruppen och dela med sig av sina framgångsrika lösningar och tjurrusningar som slutat med huvudet i väggen. Om de vill dela med sig av sina erfarenheter. Det gäller fortfarande att vara personlig, men inte privat. Denna trygghet skulle inte bara påverka sexualundervisningen, utan all verksamhet i skolan. Detta är nog de flesta medvetna om, även om man inte riktigt har funnit vägarna till den ännu. På den aktuella skolan har det första steget mätts ut och de är på väg. Med gemensamma krafter kan de nå deras mål.

²⁵ Ibid.

²⁶ Utvecklingspsykologi s 52 ff.

Figur 6

Intervjuperson F ansåg att alla människor kan undervisa inom området. Alla besitter ju en grundläggande idé om hur saker och ting går till. Rent pedagogiskt finns naturligtvis skillnader, men kunskapsmässigt ligger vi alla på en grundnivå som möjliggör undervisning. Det hela handlar om hur man är som människa. En individ i gruppen. Men alla individer gruppen håller nog inte med om detta. Det finns många människor som inte tycker att det är bekvämt att tala om sex, eller tala inför grupper överhuvudtaget. Därför är det tur att det finns pedagoger, som både tycker att det är kul och bekvämt att tala inför grupper om både sex och samhällskunskap. Men naturligtvis finns det stora skillnader även här. Det är ett tabufyllt område och därför finns det gott om pedagoger som inte upplever området som särskilt bekvämt.

5.2.8 Framtiden

Pedagogerna i undersökningen var fortfarande sökare vad gällde den egna pedagogiska och metodiska inriktningen. Av det kan vi sluta oss till att de ej heller definierat vilka behov som ungdomarna behöver få tillgodosedda inom skolans forum. Det vi kan säga om deras undervisning är att de anser att sexualkunskapen är viktig i ungdomarnas process i att lära känna sig själva, som individer med drömmar och hopp, biologiska varelser drifter och begär samt medborgare med rättigheter och skyldigheter.

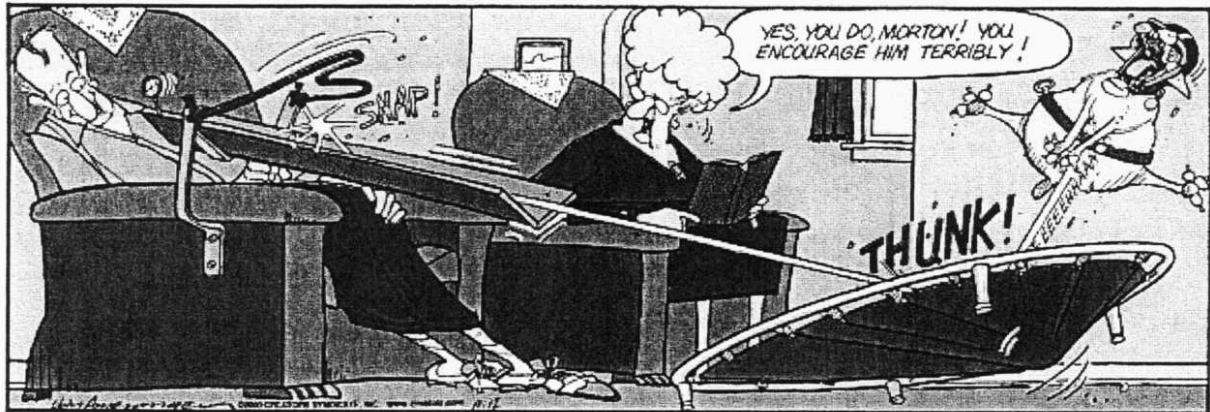
Vilken framtid ska vi då utgå ifrån när det gäller området sexualkunskap? Om vi bortser från att vi måste utgå från ungdomarnas frågor en stund och försöker skapa oss en bild av framtiden. Ett rimligt antagande är att mänskligheten har idkat sexuellt umgänge rätt länge och är mer eller mindre beroende av att fortsätta. Men vilken roll blir skolans? Ska vi uppmuntra eller fördämma, informera eller ignorera? Jag tror att skolan måste, snarast, skapa ett forum för våra framtida samhällsinvånare. Vi måste vara beredda att nästan skoningslöst välja och prioritera vad som ska göras i skolan. Skolan måste kanske ändra fokus en aning, från att beskriva historien, till att försöka beskriva nutiden, om inte för våra elever, utan för vår egen skull. Hur ser samhället ut, vad händer, vilket är nästa steg för civilisationen Mänskligheten, unionen Europa och nationen Sverige?

Uppmuntra sexualiteten är antagligen lite för kontroversiellt, fördämningar tenderar att brista, socialstyrelsen både informerar och ignorerar. Skolan måste finna andra vägar. Tillsammans med barnen.

Sverige och Europa lider just nu av en befolkningsminskning som kanske kan hållas i schack tack vare en ökad invandring. Men även om vi i det lilla konungariket Sverige beslutar att öka arbetskraftinvandringen så kommer vi inte kunna lösa det av sexualiteten skapade problemet

med alla våra efterkrigsbarn, som nu i högsta grad är vuxna och snart räknar med att tas om hand av de efterkommande generationerna. Så vem vet? Kanske sitter det just nu, i en dunkel korridor i riksdagshuset, en fyrtiotalist med ångest och mörka visioner om ättestup som formulerar en ny läroplan. Där sexualitetens tabumurar rivs ned, där möten mellan individer uppmuntras, kravlöst, fördomslöst och med inga andra baktankar än att det ska generera pensionsfundsalsrande barn?

Vi pedagoger kan ta egna små steg mot den kommande framtiden. Vi kan börja med att ta in *nutiden* i vår verksamhet även om den ofta kan te sig som en nog så brutal *framtid*.

Figur 7

6. Avslutning

Det är väldigt få som vågar hävda att de innehar kunskapsmonopol. Skolan och staten har förlorat det sedan länge till de flestas förtjänst. Men skilsmässan har förnekats av många som inte vill se att skolan måste tackla otroliga strömmar av information och desinformation i sitt kunskapsområde. Det blir för tungt helt enkelt. Istället för att ta in det i undervisningen genom samtal och diskussioner kan man förbjuda eller förneka förändringarna.

Som exempel kan jag lyfta fram en annan skola där man enhälligt beslutade att förbjuda Pokémon. Det var ett reellt problem när barnen helt enkelt fann ett större engagemang i att byta och köpslå med dessa vackra, glänsande, exklusiva, kort. Det sociala spelet kring dessa var utstuderat och invecklat. Alltför invecklat för att någon av de vuxna pedagogerna, däribland jag, skulle kunna förstå eller erkänna det som en vettig sysselsättning. Punkt. Den allmänna uppfattningen hos lärarna var att det var ett stort problem som skulle bort. Och naturligtvis var det ett problem, barn blev lurade, inte bara av fabrikanter utan även av varandra. Här borde det funnits ett strålande tillfälle att tala om just detta med barnen och försöka få dem att prata om sina upplevelser kring området. Istället förbjöd skolan det hela och genom förbudet flyttade man bort problemet från skolgården. Nu är det inte alls så att Pokémon försvann. De små söta monstren flyttade sig helt enkelt bort från skolan och florerar nu helt fritt från vuxnas insyn och påverkan. Genom förbudet förlorade skolan helt kontrollen över en situation som verkligen behövde ett forum för diskussion. Man byggde en vacker tabugärsgrd runt skolan mot ytterligare en företeelse man inte orkade assimilera till skolans verksamhet.

Skolan ska istället för att sträva mot omgivningen anpassa sin verksamhet för att i så stor grad som möjligt behandla det som sker i ungdomarnas tillvaro. När skolan gör detta kommer vi att möta ungdomar och elever som har ett mycket större intresse för vad deras pedagoger erbjuder. Ett område där detta sker, åtminstone i det aktuella arbetslaget, är just sexualkunskapen. Här verkar det som om det är, i stor utsträckning, barnens frågor som styr verksamheten även om målen för verksamheten utgår ifrån Lpo 94. Tänk om man kunde starta all undervisning med en frågestund om vad barnen vill lära sig? Tänk om en pedagog kunde föra sådana samtal med ungdomarna att han eller hon visste vilka böcker som var populära, vilka filmer som ses, vilka möjligheter finner vi inte då, i framtidens skola? Kanske kan det vara så, när pedagogen upptäcker att ungdomarna har egna frågor, att skolan kan konkurrera med Pokémon, fotbollsträningar, hockeyträningar, tv-spel och datorer eller till och med samexistera med dessa genom att föra in dem i verksamheten?

Skolan måste helt enkelt försöka sluta förändra *nutiden*, det är den vi ska bemöta så att vi kan påverka *framtiden*. De förändringar som vi kommer att genomföra på vår skolsituation måste vara väl genomtänkta, inga förhastade punktinsatser. Vi måste även definiera för oss själva, som individ och som samhällsmedlem, vilket samhälle vi vill leva i om 30-50 år.²⁷ När vi gjort detta, kan vi börja tänka i pedagogiska banor kring det sanna, det goda och det sköna.

Det finns lika många vägar till att lösa skolans uppgift som det finns pedagoger. Några vägar fungerar bättre än andra. De metoder jag mött under mitt sökande har varit av i stort sett samma karaktär. De har utgått från ungdomarnas behov, det har skapats diskussionsforum baserat på ömsesidigt förtroende och samtidigt har regeringens mål uppnåtts. De pedagoger jag intervjuat under mitt arbete har alla haft goda relationer till området sexualkunskap, vilket ger effekter i

²⁷ Utbildning för ett nytt århundrade, s 13 ff.

undervisningen. De lärarstuderande som jag intervjuat har även de en god relation till ämnet, förutsättningslöst vill jag hävda, eftersom ingen av dem har undervisat i området ännu.

Om vi sedan tillämpar dessa antaganden med antagandet om att relationen till ämnet avgör utfallet, så ser vi ett mönster och en framtid utkristallisera sig. Sexualkunskapen kommer att bli en naturlig del i verksamheten. Kanske kommer den att kallas problemlösare eller ett verktyg för att skapa ett lugnt stabilt klassrum.

Det som däremot saknas, och är ett reellt problem, är samordningen och ledningen. Sexualkunskapen skulle kunna bli så mycket mer än vad den är idag. Om den fungerar som en gemensam nämnare för en klass, och kan förbättra relationerna genom det gemensamma utbytet av erfarenheter, så borde den kunna höja stämningen för en hel skola, ett skolområde och för kommunen.

Ett förslag till framtida forskning är att undersöka hur eleverna uppfattar sin undervisning inom ämnet, vilka krav de har och vad de anser att skolan måste bli bättre på. En sådan undersökning skulle kunna vara enkätbaserad för att skapa den bredd jag inte uppnådde även om jag anser att djupintervjuer är det enda verktyg som tillåter dykningar inom ämnet. Utifrån samtalet kan en intervjuare dra långt mer djuplodande slutsatser än en resultatsammanställare på SCB.

Ett tack till min handledare Stefan Myrgård för pekandet på rätt dörrar, de intervjuade för underlaget och de som läst mitt arbete och hjälpt mig att förfina innehållet.

Källförteckning

Adams, Scott, 2000: *Dilbert*. (Figur 4) <http://www.dilbert.com/>

BRIS-rapporten, Samtalen till BRIS stödtelefoner 1999, 1999: BRIS, Stockholm.

Dalin, Per, 1994: *Utbildning för ett nytt århundrade, Bok 1*. Liber AB Stockholm.

Ekman, Rolf, 1994: *Filosofins grunder, femte upplagan, tredje trycket*. Akademiförlaget Göteborg.

Hart, Johnny, 2000: *BC*. (Figur 6) <http://www.dilbert.com/creators/bc/archive/>

Hwang Philip, Nilsson Björn, 1995: *Utvecklingspsykologi, från barn till vuxen*. Natur och kultur Stockholm.

Judge Dredd (figur 5) <http://www.angelfire.com/il/dreddisthelaw/index.html>

Kindeberg, Tina, 1997: *Undervisningens möjligheter att förändra elevernas tänkande inom området aids och sex*. Studentlitteratur Lund.

Kylén, Jan-Axel, 1994: *Fråga rätt*. Kylén förlag AB, Stockholm.

Lgr 80, Allmän del. Liber Utbildningsförlaget Stockholm 1980.

Lgr 80, Mål och riktlinjer för grundskolan. Liber Utbildningsförlaget Stockholm 1980.

Nationella kvalitetsgranskningar 1999, Arbetet mot mobbning och annan kränkande behandling, Undervisningen om sex och samlevnad, 1999: Skolverket, Stockholm.

Sexual- och samlevnadsundervisning, SOU 1974:59, Utbildningsdepartementet. LiberTryck, Stockholm.

van Amerongen, Jerry 2000: *Ballard Street*, (figur 3 samt figur 7) <http://www.dilbert.com/creators/ballardst/index.html>

Växa i lärande, SOU 1997:21. 1997: Utbildningsdepartementet, Stockholm

Wärneryd, Bo m fl., femte upplagan 1990: *Att fråga*. Gotab, Stockholm.